

A közvilágítás története

A fáklyától a gázlámpáig

A közvilágítás akkor jut eszünkbe, ha hiányzik, különben természetesen érezzük. Városaink, falvaink utcaképehez magától értetődően hozzátartoznak a lámpák, a panorámához esténként a kivilágított utcák. A budapestiek közül azonban alig néhányan tudják, hogy immár több mint kétszáz esztendeje annak, hogy Buda szabad királyi város fő utcáin 1777. novem-

A közbiztonsági szempontok a hazai városok magisztrátusait is annak felismerésére vezették, hogy a világítás kérdését még sem lehet teljesen a holdvilágra bízni. Pest város tanácsa először ugyan korai zárórendelettel próbálta megoldani a helyzetet, a kimaradók pedig „haladéktalanul bekisértettek és irgalmatlanul megbüntettek”, de ez nem volt kielégítő meg-

sítette szerződéses kötelezettségét.) Az 1790. év első éjszakáján Pest utcáin kigyúladtak a fények. Amikor pedig 1790. február 21-én harangzúgás mellett visszaérkezett Budára a szent korona, a két város kivilágítva ünnepelt. A lámpások azonban igencsak lassan szaporodtak. 1808-ban megalakult Pest és Buda szebbé és egészségesebbé tételére a városszépítő bizottság, amely a városok utcáinak és köztereinek éjjeli állandó és nyilvános kivilágítását is felügyelte.

Nemsokára aztán hazánkban is megindultak a kísérletek a világítógázzal. Az első 1816-ban Tehel Lajos, a Nemzeti Múzeum őre (igazgatója) végezte, ám nyilvános bemutatója végén hiába szólt a megjelentekhez: „*Ime, uraim, ez hát a gáz, a haladás, a jövő világossága.*” Nemigen hittek neki.

A gázvilágítás kuriózumnak számított a múlt század húszas-harmincas éveiben Pesten és Budán. Néhány magánházon kívül belső és külső világításra jöszerevel csak az új Nemzeti Színház használt repceolajból főzött világító-gázt, ezt saját, meglehetősen kezdetleges készülékkel fejlesztették. Jókai szerint a színházban előállított gáznak „*kicsit aporodott, savanyúkáposzta-szaga volt, de eltűrtük ezt nemzeti büszkeségből.*” A színház világítását Weber Antal ismert bádogosmester készítette. Egykorú újságok följegyezték, hogy a *Norma* előadásán a ragyogó világításon föllelkésedett közönség Weber bádogost kitapsolta a függöny elé. A gázgyár megépülése után — amikor megtiltották a saját gázkészítést — egy ideig bőrtömlőkben hordták a gázt, mivel a csövezeteket csak később építették ki. A tömlőt a gázgyárban megtöltötték, ezután két ember, a vállára kapta ezt a felfújt szörnyeteget és végigcipelte a Kerepesi úton. A színháznál aztán a tömlőkből áteresztették a gázt a tartályokba és az onnan jutott a világítócsövekbe. Előfordult, hogy hosszú, történelmi érámat azért fejeztek be hamarabb, mert már csak kétujjnyi gáz volt a tartályok alján és a színház vezetői nem akarták, hogy esetleg sötétben maradó közönség körében pánik törjék ki.

Közben a világ nagyvárosaiban fokozatosan tért hódított a gázvilágítás, de már kísérleteztek a jövő nagy találmányával, a villannyal is.

Józsa György Gábor

Der Laternmacher.

Lámpakészítő (Jost Amman rajza 1618-ból)

ber 9-én kigyúladtak az első, gyengén pislákoló fényű olajlámpák. Pedig a városi világítás története pontosan nyomon követhető, jöllehet nálunk már csak elvétve tanúszkodnak róla a régi, díszes kandeláberek, üveghengeres lámpatestek vagy éppen a gázlámpák, melyek — ha még nem tűntek el — többnyire teljesen avult állapotban vannak: oszlopaik a karbantartás hiánya folytán gyakran annyira elrozsdásodtak, hogy minden külső behatás nélkül eltörnek. Cseréjük ilyenkor elkerülhetetlenné válik, s a „selejt” darabokat megsemmisítik, *beolvasztják*, köztük számos olyat, amely *ipartörténeti emlékek* számít.

Nem történész, hanem a közvilágítással hivatalból foglalkozó szakember, Demeter Gyula, az Elektromos Művek tervezője vállalkozott arra, hogy a hazai és a külföldi világítástechnika általános fejlődésének tükrében megírja *Budapest utcai világításának történetét*. Harmadfélszáz oldalas munkájában a fáklyától a legmodernebbnek tekintett szabványokig vizsgálódik, hatalmas anyagismerettel, mérhetetlen mennyiségű adatot felvonultatva, nagy mennyiségű fényképfelvételt gyűjtve.

Szervezett közcélú világításról — a világítótornyokat nem számítva — az *újkorig* gyakorlatilag *nem* beszélhetünk. Fáklyával, mécsessel közlekedett az ókorban és a középkorban mindenki, akinek éjszaka az utcán dolga akadt. S noha a középkori városokban törődtek olyan közművekkel, mint az utcakövezés és a csatornázás, az utcákat, a tereket csak elvétve világították meg az ünnepélyes alkalmakon kívül. A XVI. századi Pozsonyban például éjjelente vasserpenyőben szurokkockákat égettek. Az első utcai lámpákat — amelyekről biztosan tudunk — Párizsban gyűjtötták meg: 1558-ban rendeletet hoztak arról, hogy holdvilág nélküli éjszakákon gyantás vagy szurkos serpenyőket kell az utcák végén és közepén égetni. Olajlámpákat 1667-től állították fel, ezek október 20-tól március 31-ig minden éjjel rendszeresen égtek. XIV. Lajos mondta Párizs rendőrfőnökének: „*Tisztaság, világosság, biztonság!*” Londonban 1662-ben a háztulajdonosokat kötelezték arra, hogy háruk kapuja elé lámpást akasszanak. A XVII. század végén aztán a közvilágítás fokozatosan elterjedt Európa városaiban.

oldás, sem a lámpahordó gyerekek és a tizenkét éjjeliőr intézménye.

Amikor József császár több kormányzékot, sőt, a nagyszombati egyetemet is Budára telepítette, a magisztrátus ebben csak költségeinek növekedését látta. S valóban, sáros utcákat kellett kikövezni, vízvezetékét építeni, a löporraktárt kitelepíteni, s mindezek tetejében még utcai lámpákat felállítani... 1777. november 9-én, egy héttel az egyetem ünnepélyes megnyitása után aztán ragyoghatott is az olajmécsesek imbolygó fénye Budán.

Hamarosan Pest városa is fényárra vágyott, a közvilágítási tervet 1789. november 22-én engedélyezte a királyi kamara. A tanács szerződést kötött a *bádogos céh*vel, amelynek *egy hónap alatt* kellett elkészítenie *háromszáz* lámpást. (Ma már hihetetlennek tűnik, de a céh telje-